

گفتگو با عبدالنبی قیّم

— آقای قیّم از خودتان بگوئید. کی و کجا متولد شدید، تحصیلات اولیه را چگونه و تا چه میزان ادامه دادید؟

— من عبدالنبی قیّم، متولد ۱۳۳۵، آبادان هستم، تحصیلات خود را تا مرحله دیپلم در آبادان گذراندم و در سال ۱۳۵۸ از دانشگاه جندشاپور اهواز (شهید چمران فعلی) در رشته اقتصاد فارغ التحصیل شدم.

— زمینه مطالعاتی زبان عربی شما از چه زمانی آغاز شد؟

— چون زبان عربی، زبان مادری من است و اتفاقاً این زبان از نزدیکترین لهجه‌ها به زبان فصیح عربی یا به عبارتی زبان قرآن کریم است، از این رو امثال من با زبان عربی رشد می‌کنند و با آن بزرگ می‌شوند. وجود ضرب‌المثل‌ها و به قولی امثال و حکم عربی فصیح در زبان رایج مردم خوزستان نیز کمک شایانی به فهم و درک بهتر مفاهیم زبان عربی می‌کند. با وجود چنین زمینه‌ای است که من از اوایل سال ۱۳۵۵ یعنی در ۲۰ سالگی مطالعه کتب و فصل‌نامه‌های عربی را آغاز کردم. از همان هنگام، مطالعه من عمدتاً در زمینه کتب و مقالات معاصر بود و به متون کلاسیک و قدیم علاقه چندانی نشان نمی‌دادم.

— گرایش شما به زبان عربی جز علاقه (اگر بوده) چه زمینه‌های دیگری داشته است؟
— بدون شک علاقه به زبان عربی عنصر و عامل اصلی در گرایش و میل من به آن زبان بوده است. این مطلب را در تألیف فرهنگ لغت عربی — فارسی به بهترین وجه می‌توان رویت کرد. انجام کاری در این حد و با این حجم و با صرف بیش از یک دهه از عمر انسان فقط در پرتو عشق و علاقه امکان‌پذیر است.

اما مهمترین و اصلی‌ترین عامل در گرایش من به زبان عربی وجود همان زمینه عربی بوده که امکان آموزش و آشنایی با زبان مزبور را بیش از پیش تسهیل می‌کرد. همین موضوع سبب می‌شد تا خیلی سریع زبان مزبور را یاد بگیرم. از طرف دیگر از آنجایی که بسیاری از آثار مکتوب اندیشمندان و حتی نویسندگان ایرانی به زبان عربی است و اتفاقاً هنوز بخشی از آن به زبان فارسی ترجمه نشده، این مطلب نیز انگیزه من را در فراگیری زبان عربی تقویت می‌کرد. فراموش نکنیم که بدون آشنایی به زبان عربی دست‌یابی و درک گنجینه غنی زبان و ادبیات فارسی امکان‌پذیر نیست.

عامل دیگری که نقش آن کمتر از دو عامل فوق‌نموده و در شکل‌گیری این گرایش نقش بسیار عمده‌ای داشته است، لزوم آشنایی به ادبیات معاصر عرب و همچنین آگاه شدن از تحولات فکری و نظریه‌های جدید اندیشمندان جهان عرب است. من احساس می‌کردم که میزان آگاهی ما از ادبیات معاصر عرب و اندیشه‌های جدید آن بسیار اندک است. از این رو فقط از طریق قرائت متون اصلی است که می‌توان به دنیای وسیع و غنی آن دسترسی یافت. به همین دلیل بیشتر وقت خود را صرف مطالعه متون عربی کردم.

— فکر اولیه تألیف فرهنگ عربی — فارسی چگونه پدید آمد؟

— از همان سال‌های اولیه مطالعه آثار عربی یعنی سال‌های ۵۵ و ۵۶ کمبود فرهنگ لغت عربی — فارسی مُدرن احساس می‌شد. آنچه که می‌خواندم کتب و متون جدید بود، اصطلاحات علمی در زمینه جامعه‌شناسی، اقتصاد، سیاست، فرهنگ و ادب و سایر زمینه‌های علمی بود. اما معدود فرهنگ‌های موجود همه چیز داشتند، بجز لغات و واژه‌های جدید. علاوه بر این نقیصه بزرگ، نحوه ترتیب مدخل‌ها و همچنین شکل و سیاق آنها بسیار قدیمی و ملال‌آور بود. این نحوه فرستنگ‌نویسی به همراه فقدان واژه‌های جدید این تصور را برای خواننده ناآشنا ایجاد می‌کرد که زبان عربی زبان قدیمی و متروک بوده و مربوط به عهد عتیق است. خاصه اینکه در برخی موارد چاپهای قدیمی و کهنه نیز مزید بر علت بود.

پس از انقلاب نیز امیدوار بودم، فرهنگ‌های جدیدی در این زمینه تألیف شود و تا حدی نیاز

● عبدالنبی قیم

دانش پژوهان و علاقمندان به زبان عربی را برطرف کند. علیرغم انتشار چند فرهنگ لغت در دو دهه گذشته، با این وجود اینها نتوانستند نیاز من را به عنوان خواننده متون جدید برطرف سازند. به همین دلیل از نیمه دوم دهه ۶۰ مطالعه و بررسی فرهنگ‌های عربی - فارسی، عربی - عربی و حتی انگلیسی - فارسی و عربی - انگلیسی در دستور کار من قرار گرفت. پس از چند سالی به این نتیجه رسیدم که باید فرهنگ لغتی عربی - فارسی تألیف کرد، که هم حاوی لغات جدید باشد، هم از نظر شکل با دیگر فرهنگ‌ها متفاوت بوده و بر مبنای جدیدترین دستاوردهای فرهنگ‌نگاری باشد.

— تألیف فرهنگ را از چه سالی آغاز کردید و این کار چند سال طول کشید؟

— پس از خاتمه بررسی‌ها و مطالعات اولیه، در اسفند ماه ۶۹ عزم خود را به منظور تألیف فرهنگ لغت امروزی جزم کردم. و تا مهر ماه ۸۰ درگیر آن بودم، یعنی زمانی بیش از یازده سال.

— با توجه به این مطلب که شما تألیف فرهنگ لغتی با ویژگی‌های جدید را در دستور

کار خود قرار داده بودید، در این راه با چه مشکلاتی روبرو بوده‌اید؟

— مهمترین مشکل تألیف چنین فرهنگی، منابع و کتب عربی مأخذ است. اینکه چه کتابی را

باید انتخاب کرد و چگونه باید از آن کتاب استفاده کرد، یکی از دغدغه‌های فکری من بود و تا مدّت‌ها درگیر این موضوع بودم.

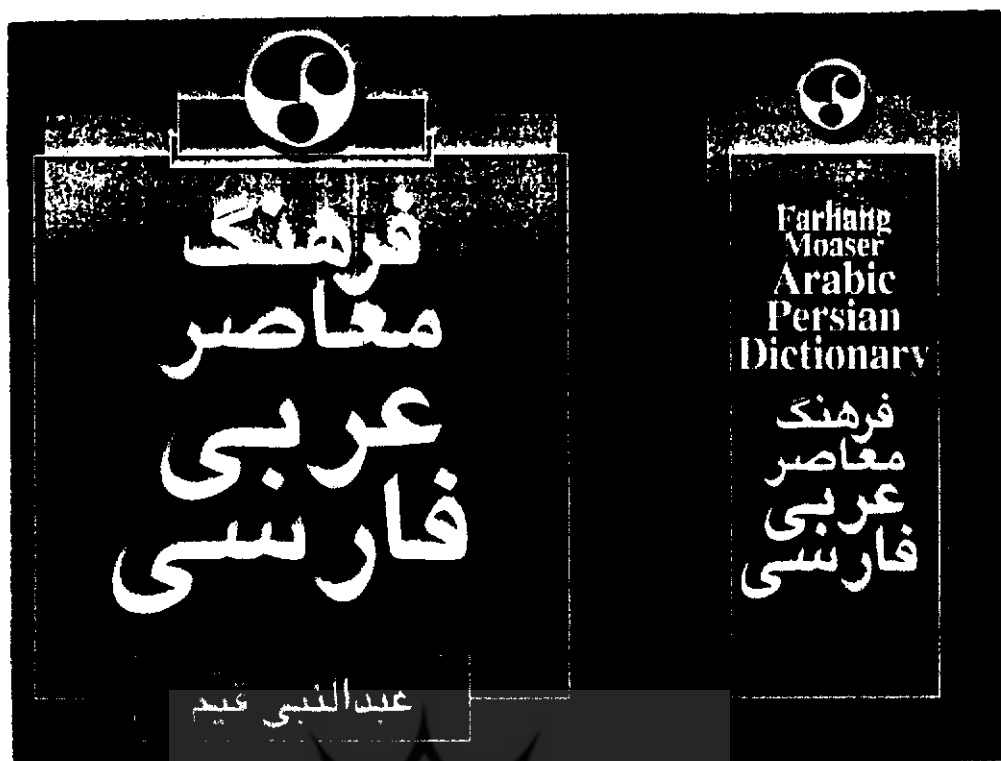
دومین مشکل من گستره و محدودهٔ واژه‌های به کار رفته در فرهنگ لغت است، اینکه چه واژه‌هایی را علاوه بر واژه‌های جدید در فرهنگ بگنجانیم، نیز مشکل دوم من بود. نهایتاً فرهنگ لغت «المنجد الابدی» به عنوان فرهنگ لغت مبنا انتخاب شد. علت انتخاب این کتاب هم به خاطر این بود که فرهنگ مزبور همان فرهنگ لغت «المنجد» تألیف لویس معلوف بود، ضمن اینکه نسبت به آن دو ویژگی و به عبارت بهتر دو مزیت داشت. اول اینکه ترتیب آن الفبایی بود، یعنی استفاده از آن مستلزم دانستن ریشهٔ واژه‌ها نیست، و این برای ما که به ترتیب الفبایی خو گرفته‌ایم، بسیار مطلوب‌تر و سهل الوصول‌تر بود. دومین امتیاز این کتاب حذف لغات مهجور و متروک بود. بسیاری از واژه‌هایی که مدّت‌هاست عمر آن‌ها سپری شده از این کتاب حذف شده‌اند.

— آیا به غیر از کتاب «المنجد الابدی»، شما از کتاب و یا منابع دیگری استفاده کردید. — من هیچگاه خود را به یک کتاب محدود نکرده‌ام، حتی زمانی که از «المنجد الابدی» استفاده می‌کردم، در موارد معدودی برخی واژه‌های مهجور را که در کتاب فوق وجود داشتند، آنها را از فرهنگ لغت خود حذف می‌کردم. به همین دلیل جهت تکمیل کار از فرهنگ لغت «المورد» تألیف دکتر روحی البعلبکی سود بردم. این فرهنگ لغت که عربی — انگلیسی است بسیار جدید بوده و در سال ۱۹۸۷ چاپ و منتشر شده است. کتاب اخیر نقیصه «المنجد الابدی» را در زمینه لغات بسیار جدید رفع می‌کرد و از جمله فرهنگ‌های بسیار معتبر است. علاوه بر دو کتاب فوق که اساس فرهنگ لغت بر آنها پایه‌ریزی شده، از سه کتاب زیر به صورت متناوب و پراکنده نیز استفاده شده است. کتاب المعجم العربی الحدیث (عربی — عربی) که به فرهنگ لاروس معروف است و همچنین کتاب قاموس الیاس العصری (عربی — انگلیسی) و کتاب فرهنگ لغت هانس‌ور (عربی — انگلیسی).

— آیا به غیر از کتب فوق، واژه‌های دیگری به فرهنگ لغت اضافه کردید؟

— علاوه بر پنج کتاب فوق، در مواردی واژه‌های بسیار جدیدی را که در کتاب‌های فوق وجود نداشتند به فرهنگ لغت افزوده‌ام.

— به جز موارد فوق آیا کتاب شما ویژگی‌های دیگری دارد؟

— این کتاب دارای سیزده ویژگی است. این ویژگی‌ها عبارتند از: برابریابی مدخل‌ها و اجتناب از تعریف، بیان مصدری فعل‌ها، حذف «ال» معرفه، ترتیب الفبایی، معادل‌یابی مصدرها، حذف مصدرهای همراه فعل، بیان فارسی مفعول و فاعل، بیان نوع مدخل، ذکر ریشه مدخل‌ها، ضبط اصطلاحات علمی، درج عبارات اصطلاحی، حذف مدخل‌های مهجور، ضبط واژه‌های عامیانه. ویژگی‌های فوق سبب گردید تا این فرهنگ بسیار فارسی شده و استفاده از آن بسیار سهل و آسان شود به نحوی که حتی دانش‌آموز سوم راهنمایی قادر به استفاده از آن است.

— لطفاً در خصوص ویژگی‌های این فرهنگ بیشتر توضیح دهید؟

— اولین و بارزترین ویژگی این فرهنگ لغت ترتیب الفبایی آن است. در این کتاب برای یافتن معنی واژه نیازی به ریشه‌یابی آن نیست. از آنجایی که ریشه‌یابی برای بسیاری از استفاده‌کنندگان سخت و گاهی ناممکن است، لذا این شیوه به عنوان مطلوب‌ترین شیوه فرهنگ‌نگاری عربی — فارسی انتخاب شده است.

دومین و مهمترین ویژگی این فرهنگ لغت، برابریابی مدخل‌ها و اجتناب از تعریف است. برخلاف فرهنگ‌های یک‌زبانه، در فرهنگ‌های دو‌زبانه، ترجمه معنی و تعریف مدخل نیاز خواننده را مرتفع نمی‌سازد. از این رو در این کتاب حتی المقدور از ارائه تعریف احتراز شده است.

از دیگر ویژگی‌های این فرهنگ، بیان معادل فعل به صورت مصدر است. این شیوه با مطالعه فرهنگ‌های عربی - انگلیسی، عربی - فرانسه، عربی - روسی انتخاب شده است. اتفاقاً در زبان فارسی نیز باید همین شیوه را دنبال کرد. به همین دلیل برای «ذَهَبَ»: «رفتن» آمده است و «او رفت» نیامده است.

چهارمین ویژگی این کتاب، حذف «ال» معرفه بر سر اسم است. البته در این رابطه استثناهایی وجود دارد که در فرهنگ لغت رعایت شده است.

پنجمین ویژگی فرهنگ لغت، حذف مصدرهای همراه فعل است. این عمل در راستای هر چه فارسی‌تر کردن فرهنگ انجام گرفته است. به عنوان مثال مصدرهای همراه فعل «ذَهَبَ» که عبارتند از ذَهَاباً و ذُهِباً و مَذْهَباً حذف شده و فقط فعل «ذَهَبَ» آمده است.

ششمین ویژگی این کتاب بیان فارسی مفعول و فاعل است. در این کتاب از تکرار فعل در یک مدخل و یا درج علامت « - » به جای تکرار فعل و همچنین از ذکر عربی مفعول یا فاعل احتراز شده و به جای آن از مفعول و یا فاعل فارسی در پرانتز استفاده شده است. ویژگی‌های فوق‌مهمترین و شاخص‌ترین ممیزه و ویژگی‌های کتاب هستند.

— این کتاب، چند مدخل دارد؟

— کتاب مزبور بالغ بر پنجاه و چهار هزار مدخل و بیش از دویست هزار زیر مدخل و اصطلاح و مثال دارد که در ۱۲۷۰ صفحه گردآوری شده است.

— ظاهراً کتاب پیوست‌هایی دارد، ممکن است در این باره توضیح دهید؟

— کتاب شامل دو پیوست است، پیوست اول نامهای جغرافیایی عربی از قبیل نام کشورها و نام برخی شهرها، دریاها و بعضی از رشته کوه‌های معروف با ذکر معادل فارسی آنها است. علاوه بر این چون نام‌های عربی شخصیت‌های علمی و سیاسی غربی با نام فارسی آنها تفاوت دارد و این امر برای مترجمین محترم همیشه مشکل آفرین بوده، لذا ضمن ذکر نام عربی آنها، معادل فارسی آنها با سال تولد و وفات به همراه حوزه فعالیت این افراد ذکر شده است.

— آیا در این دوران فقط به این کار می‌پرداختید؟

— تألیف فرهنگ لغت همه وقت من را گرفته بود. در این یازده سال اگر گاهی اوقات به دلیل طبیعت کار، یا گذراندن مراحل حروفچینی و سایر مراحل فنی، وقفه‌ای در کار حاصل می‌شد، این وقفه را جهت تجدید قوا و استراحت در نظر می‌گرفتم. البته سال ۷۹ به مدت شش ماه

فرستی دست داد تا حسب درخواست مؤسسه مطالعات ملی، پژوهشی را تهیه کنم و در سال ۸۰ در شماره هفتم آن فصل نامه پژوهش مزبور را چاپ و منتشر کردند.

— فرهنگ عربی — فارسی شما در برگیرنده چه زمینه‌هایی است؟

— همانطوریکه قبلاً ذکر شد این فرهنگ در برگیرنده واژه‌های قدیم و واژه‌های جدید زبان عربی است. در این میان سعی شده است واژه‌های مهجور و متروک، از فرهنگ حذف شوند. با این وجود فرهنگ لغت مزبور به دلیل وجود لغات جدید فراوان، فرهنگ لغتی امروزی است. فرهنگ لغتی که در برگیرنده همه واژه‌های عام علوم مختلف به ویژه جامعه‌شناسی و سیاست است.

مطمئناً این فرهنگ هم به لحاظ شکل آن و هم به لحاظ محتوای آن که در برگیرنده لغات قدیم و واژه‌های جدید است، تحولی در فرهنگ‌نگاری عربی — فارسی ایجاد خواهد کرد.

— با چه کسانی از جهت علمی مشورت می‌کردید؟

— در جریان تألیف فرهنگ، چهارچوب کار و شیوه عمل بارها دچار تغییر شد و در نهایت شکل موجود به عنوان روزآمدترین شیوه برگزیده شد. در شکل‌گیری و تدوین این شیوه، زبان‌شناس ارجمند دکتر محمدرضا باطنی نقشی اساسی داشت. به طوری که بخش اعظم ویژگی‌های این کتاب نتیجه مشورت با ایشان بوده است. در اینجا یک بار دیگر فرصت را مغتنم شمرده از روحیه علمی، صداقت و وارسنگی دکتر باطنی و از مساعدت‌های علمی ایشان تشکر می‌نمایم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

همکاری ناشر با شما چگونه بوده؟

— آقای داود موسایی مدیر فاضل انتشارات فرهنگ معاصر نهایت همکاری و مساعدت را با اینجانب بعمل آورده است. حتی زمانی که هنوز قراردادی منعقد نشده بود و معلوم نبود من کار را به فرهنگ معاصر می‌دهم یا با ناشر دیگری قرارداد می‌بندم، مؤسسه مزبور هم از نظر مشورت‌های علمی و هم از نظر تهیه امکانات از بذل هرگونه کمکی دریغ نمی‌کرد. ایشان چون یک انسان فرهیخته است به جنبه‌های علمی و پژوهشی کار بیش از سایر جنبه‌ها اهمیت می‌دهد.

اما مطلبی که ذکر آن ضروری است این است که من فرهنگ معاصر را مکمل خوبی برای این کار بزرگ می‌دانم. آنها به بهترین وجه و در عالی‌ترین شکل حاصل کار و تلاش مرا جلوه‌گر

ساختند. دقت و ظرافت کار آنها به همراه خوش سلیقگی در انتخاب همه اجزاء کتاب، موجبات خشنودی من پس از انتشار کتاب را فراهم کرده است.

پس از چند سال تعامل و رفت و آمد با مؤسسه فرهنگ معاصر احساس می‌کنم نسبت به آن مؤسسه تعلق خاطر پیدا کرده و دوستان خوبی در آن تشکیلات یافته‌ام.

— اکنون که کتاب فرهنگ لغت شما در آمده کار خود را بعد از چاپ چگونه ارزیابی می‌کنید؟

— همانطوریکه انتظار می‌رفت، کتاب مزبور با استقبال خوب علاقمندان و صاحب نظران روبرو شده است. علیرغم اینکه این کتاب در روزهای پایانی نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران به دستداران ادب و فرهنگ عرضه شد، با این وجود علاقه‌مندان از آن استقبال خوبی بعمل آوردند. در حال حاضر در شهر اهواز سه کتابفروشی بزرگ و معتبر این شهر ضمن فروش همه نسخ، با تقاضاهای جدید و مراجعه مکرر دستداران این کتاب مواجه هستند.

اظهار نظر صاحب نظران و اساتید محترم نیز بیانگر مقبول واقع شدن این کتاب است. تماس‌های مکرر تلفنی برخی از این سروران و اظهار نظرهای صائب و دقیق آنها، خستگی و تلاش این کار را از بدنم زدوده و من را برای ادامه کار مصمم تر کرده است.

از اینکه توانسته‌ام خدمتی به فرهنگ و ادب این مرز و بوم نمایم بسیار خوشحالم و از اینکه می‌بینم استادان فن و صاحب نظران زبان و ادبیات عرب این اثر را تأیید می‌کنند و آن را به علاقه‌مندان و دانشجویان توصیه می‌کنند بسیار خرسندم.

یادآوری

مخارج مجله از راه تک‌فروشی و اشتراک باید اداره شود و تقاضای مکرر و هر شماره ما از دوستان و مشترکان حکایت از آن دارد که مجله محتاج کمک و توجه دستداران آن است.